

**G'ARB MUTAFAKKIRLARI QARASHLARIDA TINCHLIK,
HAMJIHATLIK VA BAG'RIKENGLIK G'OYALARINING IJTIMOIIY-
FALSAFIY TAHLILI**

Rajabov Behruz Baxshilloyevich

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

b.b.rajabov@buxdu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada G'arb mutafakkirlari: Sitseron, Tomas Gobbs, Immanuel Kant hamda Monteskyo qarashlaridagi tinchlik, hamjihatlik va bag'rikenglik g'oyalari o'rganilgan. G'arb mutafakkirlarining qarashlari tinchlik va milliy birlik uchun chuqur ma'noga ega ekanligi yoritilib, ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: do'stlik, hamjihatlik, bag'rikenglik, xavfsizlik, tinchlik, millat, sivilizatsiya, madaniyat, urf-odat.

**СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ИДЕЙ МИРА И
СОТРУДНИЧЕСТВА ВО ВЗГЛЯДАХ ЗАПАДНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ**

Раджабов Бехруз Бахшилловевич

Исследователь Бухарского государственного университета

b.b.rajabov@buxdu.uz

Аннотация: В статье рассматриваются идеи мира, солидарности и толерантности в воззрениях западных мыслителей: Цицерона, Томаса Гоббса, Иммануила Канта и Монтескье. Подчеркивается глубокое значение взглядов западных мыслителей для мира и национального единства, а также анализируются они с социально-философской точки зрения.

Ключевые слова: дружба, согласие, терпимость, безопасность, мир, нация, цивилизация, культура, традиции.

**SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE IDEAS OF PEACE
AND COOPERATION IN THE VIEWS OF WESTERN THINKERS**

Rajabov Bekhruz Bakhshilloyevich

Researcher at Bukhara State University

b.b.rajabov@buxdu.uz

Abstract: *This article examines the ideas of peace, solidarity, and tolerance in the views of Western thinkers: Cicero, Thomas Hobbes, Immanuel Kant, and Montesquieu. It highlights the profound significance of the views of Western thinkers for peace and national unity, and analyzes them from a socio-philosophical perspective.*

Keywords: *friendship, harmony, tolerance, security, peace, nation, civilization, culture, traditions.*

Kirish (Introduction)

G'arb faylasuflari tarix davomida tinchlik va hamkorlik tushunchalari bilan chuqur shug'ullanib, ularning inson tabiati, jamiyat va boshqaruvdagi asoslarini o'rganib kelishgan. Ularning mulohazalari turli xalqlar o'rtasida ijtimoiy totuvlikni saqlash uchun tinchlik, o'zaro hurmat, bag'rikenglik va institutsional asoslar zarurligini ta'kidlaydigan boy fikr an'alarini ochib beradi. Ushbu tahlil bir qancha nufuzli G'arb mutafakkirlarining - Sitseron, Tomas Gobbs, Immanuel Kant va Monteskyoning tinchlik va hamkorlik haqidagi rivojlanayotgan tushunchasini yoritishga qo'shgan hissalarini o'rganadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

G'arb mutafakkirlari qarashlarida tinchlik va hamkorlik g'oyalarining tutgan o'rni va ahamiyatiga doir ma'lumotlarni yoritishda davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyevning ilmiy va fundamental kitoblari, G. A. Harrer, Walter Nicgorski, Doug Magendanz, Tatyana Vasileva Petkova, Keegan Callanan kabi olimlarning asarlari hamda ilmiy maqolalaridan foydalanildi. Mazkur g'oyalarni ijtimoiy-falsafiy tahlil etishda ilmiy bilishning analiz va sintez, retrospektiv tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, dialektik usul, sinergetik usullaridan foydalanilgan.

Natijalar va muhokama (Results and Discussions)

Rimning buyuk faylasufi Sitseron "murosa orqali tinchlik davlat uchun eng yaxshisi ekanligiga ishongan" [1]. Sitseron tinchlikni oddiy nizolarni to'xtatish emas, balki adolat, aql va qonunga asoslangan faol, ijobiy holat deb hisoblagan. Uning fikricha, respublika omon qolishi uchun u zo'ravonlik yoki kuch bilan emas, balki muloqot va huquqiy institutlar orqali tinchlikni rivojlantirishi kerak. Bu

tinchlik uyg'un bo'lishi va erkinlikka asoslangan bo'lishi kerakligini ko'rsatadi. Unga esa axloqiy va oqilona yetakchilik orqali erishiladi. Sitseronning falsafiy fikrida murosaga kelish davlatdagi nizolarni hal qilishning oqilona vositasidir deyiladi. U tinchlik uchun quyidagilarni muhim deb hisoblagan:

Birinchidan, plyuralizm va turli manfaatlarga hurmat. Bugungi kunda tobora xilma-xil bo'lib borayotgan jamiyatlarda plyuralizm tinch-totuv yashash va o'zaro tushunishni rag'batlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Plyuralizm - bu odamlarning turli e'tiqodlari, qadriyatlari, madaniyati va manfaatlari borligini tan olish va bu xilma-xillikka nafaqat toqat qilish, balki hurmat qilish va himoya qilish kerak. Haqiqiy demokratik jamiyat - bu farqni o'z ichiga oladigan va muloqot, murosas va huquqiy adolat orqali raqobatdosh manfaatlarni muvozanatlashga intiladigan jamiyatdir. Turli manfaatlarni hurmat qilish nafaqat axloqiy ideal, balki ijtimoiy totuvlik va siyosiy barqarorlikni saqlashning amaliy zaruratidir.

Ikkinchidan, fuqarolar tartibsizliklarining oldini olish uchun yechimni topish zarurati. Har qanday jamiyatda tinchlik va ijtimoiy tartibni saqlash taraqqiyot va barqarorlik uchun zarurdir. Biroq, odamlar o'zlarini eshitilmagan, ezilgan yoki chetlangan his qilsalar, keskinliklar fuqarolik tartibsizliklariga aylanishi mumkin. Bu tartibsizliklar ko'pincha chuqur ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy noroziliklardan kelib chiqadi. Shu sababli, hukumatlar va jamoalar bunday mojarolarning oldini olish uchun samarali echimlarni topishlari juda muhimdir. Muloqot, inklyuzivlik, adolatli siyosat orqali asosiy sabablarni bartaraf etish yanada mustahkam va barkamol jamiyat qurishning kalitidir.

Uchinchidan, hukmronlikdan ko'ra boshqaruvda donolik. Haqiqiy yetakchilik nazorat yoki hukmronlik bilan emas, balki hokimiyatning donoligi bilan o'lchanadi. Tarixdan ma'lumki, qo'rquv va kuchga tayanadigan hukmdorlar ko'pincha beqarorlik va qarshilikni keltirib chiqaradi. Aksincha, adolat, hamdardlik va uzoq muddatli istiqbolga asoslangan oqilona boshqaruv ishonch, birdamlik va barqaror taraqqiyotga yordam beradi. Odamlar mas'uliyat va inklyuzivlikni talab qiladigan asrda kuchli, tinch va bardoshli jamiyatlar qurish uchun yetakchilikdagi donolik har qachongidan ham muhimroqdir.

U fuqarolar urushini aqlning yakuniy muvaffaqiyatsizligi deb biladi va davlat arbovlari o‘zaro murosa orqali urush holatlaridan qochishlari kerak deb hisoblaydi. Sitseronning falsafiy ta’limotlari uning umumiy manfaat siyosiy qarorlarni boshqarishi kerakligiga ishonchini aks ettiradi. Adolatsiz ravishda o‘rnatilgan tinchlik zaifdir, adolat va murosaga asoslangan tinchlik mustahkamdir. Sitseronning ideallari zamonaviy demokratik tamoyillar bilan kuchli aks sado beradi. O‘zaro nazorat va muvozanat, fuqarolik nutqi va muzokaralar avtoritarizm yoki tartibsizlikdan qochishning kalitidir. Zamonaviy davlatlardagi siyosiy murosalar (masalan, tinchlik shartnomalari, konstitutsiyaviy islohotlar) Sitseron qarashlarining aks-sadosidir.

Sitseronning ta’kidlashicha Millatlararo munosabatlar tinchlik, totuvlik, hamjihatlik, yaqin qo‘shnichilik va do‘stlikka asoslanishini “millatni millat bilan bog‘laydigan do‘stlik rishtalarining mustahkamligi ko‘p jihatdan o‘zaro yaqinlik va hamjihatlikka bog‘liq” [2] degan fikrlarida ifodalaydi.

Sitseron diplomatiya va axloqiy burch haqidagi mulohazalarida xalqlar o‘rtasidagi totuvlik va do‘stlik nafaqat siyosiy ehtiyojlar, balki axloqiy imperativlar ham ekanligini ta’kidlagan. Sitseron do‘stlikni fuqarolik fazilati deb hisoblagan - bu nafaqat shaxslar, balki xalqlar va davlatlar o‘rtasida ham muhim. U xalqlar o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshi shaxslar o‘rtasidagi munosabatlarga o‘xshash deb bildi: ishonch, umumiy manfaatlar va ma’naviy majburiyatlarga asoslangan. Uning g‘oyalari shuni ko‘rsatadiki, madaniy tafovutlar bo‘linishga olib kelmasligi kerak. Buning o‘rniga ular o‘zaro xayrixohlik va umuminsoniylikni e’tirof etish asosida boshqariladigan bo‘lsa boyish manbasiga aylanishi mumkin. Rim respublikasi kengayib, turli madaniyatlarga duch kelgan bir davrda Sitseronning nuqtai nazari hukmronlikdan ko‘ra axloqiy tamoyillarga asoslangan tinch munosabatlar uchun falsafiy asos bo‘lib xizmat qildi.

Sitseronning xalqaro do‘stlik haqidagi qarashlari birdamlik va ma’naviy yaqinlikning tinch millatlararo munosabatlarni mustahkamlashdagi doimiy rolini ta’kidlaydi. Uning xalqlar o‘rtasidagi rishtalarning mustahkamligi umumiy hurmat va qo‘shnichilikka bog‘liq, degan fikri bugungi globallashgan dunyoda ham

dolzarbligicha qolmoqda. Madaniy xilma-xillik va geosiyosiy keskinliklar bilan ajralib turadigan davrda Sitseronning fikrlari muloqot, hamdardlik va axloqiy hamkorlikni davomiy tinchlikning haqiqiy asoslari sifatida ko'rsatib beradi.

Ingliz faylasufi Tomas Gobbsning fikricha, milliy ozchilikka nisbatan qilingan har qanday zo'ravonlik, ular o'rtasida norozilikni keltirib chiqarishga sabab bo'lishi va jamiyat xavfsizligiga raxna solishi mumkin. Shuning uchun ham u millatlararo munosabatlar bag'rikenglikka asoslanishi zarur ekanligini alohida ta'kidlab, "bag'rikenglik fuqarolar uchun xavfsizlik va tinchlikni ta'minlash va boshqa millat vakillarining qadriyatlarini yuksak baholashdir" [3] deydi.

Ingliz siyosiy faylasufi Tomas Gobbs o'zining muhim asari Leviafan bilan mashhur bo'lib, ijtimoiy tartib va fuqarolar tinchligi asoslari haqida tanqidiy fikrlarni bildirgan. U jamiyat barqarorligi kuchli ijtimoiy shartnoma va davlat hokimiyati orqali inson xulq-atvorini tartibga solishga bog'liq deb hisoblagan. Shu doirada, Gobbs milliy ozchiliklarga nisbatan zo'ravonlik va kamsitishning potensial xavfini e'tirof etib, bunday harakatlar bo'linish, norozilik va uzoq muddatli ijtimoiy beqarorlikni qo'zg'atishi mumkinligidan ogohlantirdi. Gobbsning fikricha, turli etnik va madaniy guruhlar o'rtasidagi munosabatlar bag'rikenglik va o'zaro hurmat asosida boshqarilsagina tinchlikni saqlash mumkin edi. Bu nuqtai nazar Gobbsning bag'rikenglikni nafaqat ma'naviy fazilat, balki siyosiy zarurat - nizolarning oldini olish va barcha jamiyatlar ichida huquq va qadr-qimmatini himoya qilish vositasi sifatida tushunishini ochib beradi. Gobbsning ta'kidlashicha, tabiat holatida odamlar qo'rquv va shaxsiy manfaatlarga asoslangan bo'lib, bu "hammaning hammaga qarshi urushiga" olib keladi. Shuning uchun fuqarolik jamiyati adolatni ta'minlash va madaniy tafovutlarni tan olish orqali har bir guruh, shu jumladan etnik ozchiliklar xavfsizligini ta'minlaydigan tarzda qurilishi kerak.

Gobbsning bag'rikenglikka urg'u berishi uning tinchlik va xavfsizlik siyosiy hayotning eng oliy maqsadlari degan kengroq falsafasiga mos keladi va bunga hech bir guruh o'zini chetda yoki tahdid ostida his qilmasagina erishish mumkin. Davlat ichidagi barcha jamoalarning urf-odatlari va e'tiqodlarini qadrlash orqali

liderlar nafaqat totuvlikka yordam beradi, balki millatning jamoaviy barqarorligini ham mustahkamlaydi.

Tomas Gobbsning bag'rikenglik nuqtai nazari jamiyat tinchligi uchun asos sifatida ozchiliklar huquqlari va madaniy xilma-xillikni himoya qilish uchun kuchli dalil beradi. Uning siyosiy nazariyasi millatlararo totuvlik nafaqat orzu qilingan, balki milliy xavfsizlik va fuqarolik birligi uchun muhim ekanligini ko'rsatadi. Bugungi kunda ko'p madaniyatli dunyoda Gobbsning bag'rikenglikka chaqiruvi jamiyatning kuchi uning xilma-xilligini hurmat qilish va himoya qilish qobiliyatida ekanligi dolzarb eslatma bo'lib qolmoqda.

Nemis faylasufi Immanuel Kantning fikricha, "har qanday millat vakilini u qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilish tom ma'nodagi bag'rikenglikdir" [4].

Mashhur nemis faylasufi Immanuel Kant bag'rikenglikni xilma-xil dunyoda tinch-totuv yashash uchun zarur bo'lgan asosiy axloqiy tamoyil deb hisoblagan. U har bir inson millati, madaniyati va kelib chiqishidan qat'i nazar, aql-idrok va axloqiy vosita bo'lganligi tufayli o'ziga xos qadr-qimmatga ega ekanligini ta'kidladi. Kantning bag'rikenglik tushunchasi uning kosmopolitizm falsafasiga asoslanadi, bu o'zaro hurmat, axloqiy burch va umuminsoniy huquqlarga asoslangan global hamjamiyatni targ'ib qiladi. Uning ta'kidlashicha, odamlar etnik yoki milliy kelib chiqishidan qat'i nazar, maqsadlar uchun vosita sifatida emas, balki o'z maqsadlari sifatida qaralishi kerak. Shunday qilib, insonni "o'zi kabi" qabul qilish uning madaniyatini, e'tiqodini va milliy kelib chiqishini xurofot va ustunliksiz hurmat qilishni anglatadi. Kantning axloqiy me'yorida bag'rikenglik shunchaki befarqlik emas, balki milliy va madaniy yo'nalishlar bo'ylab inson qadr-qimmatini himoya qilish uchun faol axloqiy majburiyatdir.

Fransuz faylasufi Monteskyoning fikricha, barcha ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va huquqiy islohotlar millatlarning ehtiyojidan kelib chiqqan holda, "millatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak" [5].

Monteskyo iqlim, din, urf-odatlar, aholi soni, iqtisodiy tuzilma va tarixiy tajriba xalqning qadriyatlari va xulq-atvorini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi deb hisoblardi va shuning uchun jamiyatni isloh qilishga qaratilgan har

qanday urinish ushbu elementlarni aniq tushunishga asoslanishi kerak. Monteskyoning fikricha, milliy o'ziga xoslikni hisobga olmaslik ko'pincha qarshilikka, beqarorlikka va hatto zulmga olib keladi. U millatning madaniy va axloqiy tuzilishini e'tiborsiz qoldiradigan siyosiy tizimlar ko'pincha qulab tushishini yoki zulmga aylanishini kuzatdi. Shu sababdan u barcha jamiyatlarga bir xil boshqaruv modelini tatbiq etishga intilayotgan universalistik yondashuvlarni tanqid qildi. Uning siyosiy nazariyasi qonun ijodkorligiga moslashuvchan va kontekstga sezgir yondashuvni targ'ib qiladi, bunda islohotlarning muvaffaqiyati ularning mahalliy an'analar va milliy o'ziga xoslikka mos kelishiga bog'liq. Keyinchalik bu yondashuv turli mamlakatlarda konstitutsiyaviy dizaynga, jumladan demokratik tizimlarda hokimiyatlar bo'linishiga ta'sir ko'rsatdi.

Bundan tashqari, Monteskyo g'oyalari millatlararo munosabatlar va milliy birlik uchun chuqur ma'noga ega. Millatlar ichidagi va millatlar o'rtasidagi xilma-xillikni qadrlash orqali u turli etnik va madaniy guruhlar moslashishga majburlanmaydigan, aksincha hurmatga sazovor bo'lgan va boshqaruv jarayonlariga kiritilgan siyosiy modelni so'zsiz qo'llab-quvvatlaydi. Bu ozchiliklar o'rtasida bag'rikenglik, hamkorlik va kuchli daxldorlik hissi uchun maydon yaratadi. Bugungi globallashtirilgan dunyoda uning madaniy jihatdan xabardor islohot haqidagi talabi murakkab ko'p madaniyatli jamiyatlarda harakat qilayotgan siyosatchilar uchun yo'l-yo'riq berishda davom etmoqda. Monteskyoning barcha islohotlar har bir xalqning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettirishi kerakligi haqidagi fikri abadiy siyosiy haqiqatni ta'kidlaydi. Haqiqiy taraqqiyot o'zlikni e'tiborsiz qoldira olmaydi. Uning nazariyasi qat'iy mafkuraviy tizimlarga kuchli muqobil bo'lib, uning o'rniga tushunish, moslashuvchanlik va milliy xilma-xillikni hurmat qilish asosidagi boshqaruvni targ'ib qiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Muxtasar qilib aytganda, G'arb mutafakkirlarining qarashlari birgalikda tinchlik va hamkorlik fazilat, o'zlik, do'stlik, bag'rikenglik va madaniy hurmatning murakkab o'zaro ta'siriga asoslanganligini ta'kidlaydi. Platonning ijtimoiy rollar orqali uyg'unlikka urg'u berishidan Kantning bag'rikenglikning axloqiy imperativi

va Monteskyening madaniy jihatdan sezgir islohotlarni himoya qilishiga qadar, G'arb falsafasi turli xalqlar o'rtasida tinchlikni mustahkamlash uchun mustahkam tamoyillarni taklif qiladi. Borgan sari o'zaro bog'liq bo'lib borayotgan dunyoda bu g'oyalar birdamlik va xilma-xillikni hurmat qiladigan inklyuziv jamiyatlarni barpo etish uchun qo'llanma sifatida hayotiy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G. A. Harrer. Cicero on Peace and War. 188.113.204.195 on Tue, 05 Aug 2025 06:30:42 UTC. -P.37.
2. Walter Nicgorski. Nationalism and transnationalism in Cicero. Hisrory of European Ideas, Vol. 16. No. 4-6, pp. 785-791, 1993 Printed in Great Britain. -P. 787.
3. Doug Magendanz. Heretics, Atheists and Infidels: Religious Tolerance and Intolerance in Grotius, Hobbes and Kant. 2019. -P. 23.
4. Tatyana Vasileva Petkova. The Idea of Tolerance – John Locke and Immanuel Kant. Center for Open Access in Science. Open Journal for Studies in Philosophy, 2019, 3(1), 17-24.-P. 23.
5. Keegan Callanan. Montesquieu, Liberalism and the Critique of Political Universalism. An abstract of a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Department of Political Science in the Graduate School of Duke University. 2011. -P. 39.